

Boekbeoordelingen

Een leven in woorden, J.H. van Dale, schoolmeester – archivaris – taalkundige / Lo van Driel. – Zutphen: Walburg pers, 2003. – 448 p.
ISBN 90-5730-257-8 Prijs: €34,50

‘Kijk maar in Van Dale’. In dit zinnetje is *Van Dale* al bijna een eponiem en betekent zoveel als ‘woordenboek bij uitstek’, ‘woordenboek met gezag’.

Wie was deze Van Dale, die, zoals ingenieur Diesel aan de dieselmotor of de landbouwschoolleerlinge Bintje Jansma aan de beroemde aardappel, zijn naam leende aan het woordenboek en werd opgenomen in het Nederlandse lexicon? Hoe kwam het dat juist Johan Hendrik van Dale, de stille, afgezonderde onderwijzer aan de periferie van het lexicografische gebeuren in het midden van de negentiende eeuw, voortleeft in ‘het woordenboek tout court’? Waarom niet eerder: ‘Kijk maar in De Vries’ of ‘Kijk maar bij Kruyskamp’?

Lo van Driel heeft in *Een leven in woorden, J.H. van Dale, schoolmeester – archivaris – taalkundige*, het portret van Van Dale willen schilderen dat hem uit die historische vaagheid moet halen.

Jan Hendrik van Dale leefde kort, van 1828 tot 1872, en woonde zijn hele leven in Sluis, in een uithoek van Nederland. Hij was daar hoofdonderwijzer en gemeentearchivaris, met brede belangstelling zowel voor taaldidactiek vanwege zijn eerste beroep, als voor regionale geschiedenis in verband met zijn tweede. Hij schreef veel over deze twee aandachtsvelden (de bibliografie in Van Driel beslaat ruim 200 titels), maar de verspreiding van zijn artikelen en boeken reikte vaak niet verder dan zijn eigen regio. Geen van de componenten van zijn biografie lijken de onwankelbare plaats van zijn eponiem te rechtvaardigen. Het zijn eerder elementen van een verborgen en stoffig bestaan. Op een enkele onderwijshistorisch geïnteresseerde na die Van Dales suggesties voor zinsontleding wil natrekken, zou de man dan ook zijn vergeten, als er niet ook zijn woordenboek was.

Ongelukkigerwijs is er maar weinig over Johan Hendrik bekend. Zijn zoon had het familiearchief gedeponneerd in het stadsarchief van Sluis, de werkplek van zijn vader immers. In 1944 werd dit archief en daarmee alle nagelaten papieren van Van Dale door brand verwoest. Daar-

door lijkt Van Dale zo goed als uitsluitend voort te leven in het product dat zijn naam draagt.

De historische ankers die van Driel ten dienste staan zijn zwak; ‘Vrij snel was echter duidelijk dat een echte biografie onmogelijk was’ zegt Van Driel zelf in zijn nawoord (307-308). ‘Biografie’ staat dan ook bescheiden, in donkergrijs op zwart, op het stofomslag en hoewel de ambigue titel *Een leven in woorden* wel als een cryptische omschrijving van ‘biografie’ lijkt te zijn gekozen, is er weinig stof voor de aankleding van de persoon. Nu moeten we ons tevreden stellen met de kruimels die toevalligerwijze niet in rook zijn opgegaan.

Van Driel brengt zijn streekgenoot (hij benadrukt dat) omstandig in beeld, is een onderhoudend en origineel schrijver en laat z’n lezers, om het beeld door te zetten, van ieder kruimeltje proeven alsof het een taartpunt was. Soms werkt dat averechts. De eerste helft van het boek bevat wijdloperige uitweidingen over het voorgeslacht van Jan Hendrik tot in de zeventiende eeuw, over zijn voorkomen (zijn lengte is nageplozen in het keuringsrapport voor het leger – de kopie daarvan wordt op pagina 36 bijgesloten – en dit is aanleiding tot beschouwingen over de lichaamslengte van de taalkundigen uit die tijd), over zijn gezin en gezondheidstoestand, over Sluis en westelijk Zeeuws-Vlaanderen, en over zijn twee beroepen. Bij elke gelegenheid wordt de lezer vergast op een omstandige uiteenzetting, over de stand van de medische wetenschap, over het instituut huisonderwijzer en de onderwijsgeschiedenis in het algemeen, over de geschiedkundige wederwaardigheden van Zeeuws-Vlaanderen, over de taal- en letterkundige congressen en de rol van de Vlaamse Beweging in het midden van de negentiende eeuw enz., enz.

Taalkundig interessant wordt het boek pas als Van Driel de lexicograaf Van Dale ten tonele voert. En juist op dat punt valt het boek tegen. Niet alleen komt de relatie tussen Matthias de Vries en Van Dale in verband met diens niet-toetreden tot de redactie van het WNT (zie vooral E. Sanders, ‘Waarom zei Van Dale nee tegen het WNT?’ In: *Trefwoord* 6 (1993), p. 46-51. Ook in N. van der Sijs (red.): *Woordenboeken en hun makers*. Den Haag, 1998, p. 60-66) niet uit de verf, maar ook de kwestie waarom juist hij nu door de uitgevers van het WNT werd aangezocht om het woordenboek van Calisch en Calisch van 1864, door de in datzelfde jaar inge-

voerde nieuwe spelling van De Vries en te Winkel onbruikbaar geworden, te bewerken en onder zijn naam uit te geven, blijft onduidelijk. In de drie eerdere studies over Van Dale (P.G.J. van Sterkenburg, *Johan Hendrik van Dale en zijn opvolgers*. Utrecht/Antwerpen, 1983, en naast de al genoemde publicatie van E. Sanders ook diens, 'Johan Hendrik van Dale (1828-1872): maker van een half woordenboek'. In: *Trefwoord* 3 (1992), p. 30-39 (ook in Van der Sijs (1998), p. 45-59)) komt de lexicograaf juist wel, maar de persoon Van Dale niet aansprekend in beeld. Van Driel maakt dat laatste ruimschoots goed door Van Dale in zijn tijd en streek te plaatsen, maar laat merken hem als lexicograaf niet hoog aan te slaan. De bewerking van Calisch en Calisch zou voornamelijk bestaan in het aanpassen van de spelling (Van Driel 2003: 234) en het opnemen van nieuwe woorden uit het WNT, voornamelijk plantnamen en chemische termen. Van Driel noemt dan wel een mogelijke bron van herkomst van de door Van Dale toegevoegde plantennamen, maar volstaat verder met de opmerking dat Van Dale te zwaar leunt op Calisch en Calisch; van een historisch onderzoek naar zijn andere bronnen komt het niet. Van Driel lijkt meer waardering voor de schoolgrammatica's van Van Dale te hebben dan voor het lexicografisch werk: in zijn eindoordeel noemt hij Van Dale een 'toevallig lexicograaf', en dat klinkt onverbiddelijk.

Dat neemt niet weg dat Van Driel een fraai ogend boek heeft geschreven, met veel informatie over het Zeeuwse intellectuele leven in het midden van de negentiende eeuw, met een uitgebreid register op persoonsnamen dat het tot een naslagwerk maakt en vooral met een indrukwekkende collectie brieven van Van Dale, tachtig pagina's lang.

Joep Kruijsen

Vrouwelijke persoonsnamen in Holland en Zeeland tot het jaar 1300 / Tanneke Schoonheim. – Groningen: Gopher Publishers, 2004. – 471 p.

ISBN 90-5179-180-1 Prijs: €32,-

Thema van deze dissertatie, die in oktober 2004 aan de Rijksuniversiteit Leiden werd verdedigd, vormen de vrouwelijke persoonsnamen in Holland en Zeeland in de periode vóór 1300. Op het eerste gezicht lijkt dit een wat hachelijke zaak gezien het relatief geringe aantal bronnen. Maar er blijkt uiteindelijk veel meer te bestaan dan men gewoonlijk denkt. Schoonheim komt in

haar studie uiteindelijk op circa 2.500 attestaties van vrouwennamen. Deze worden in hoofdstuk twee allemaal etymologisch bekeken en bediscussieerd (p. 25-224). Een van de problemen daarbij is natuurlijk de identificatie van de namen. Hoe weet men dat het om een vrouwen-naam gaat? Vaak is dat wel duidelijk aan de hand van de kontekst zoals bij *Commegundus soror sua*; maar bij namen op -a kunnen juist in Holland en Zeeland problemen optreden, omdat men rekening dient te houden met zwak verbogen mansnamen op -a. Het is daarom nauwelijks te vermijden dat in sommige gevallen enige onzekerheid blijft zoals bij een groep horigen te Velzen: *Tetta et filius eius Abbo, filiaque eius III, Betto etiam et soror eius, necnon et Fritbesuind et soror eius Erinburg cum illorum infantibus* (Diplomata Belgica 340,19). Is deze *Tetta* een mannetje of een vrouwtje? Schoonheim neemt aan, dat het een vrouwennaam is, wat plausibel lijkt gezien het voorkomen van *Abbo* en *Betto* met -o in dezelfde tekst, die wel mannen lijken te zijn.

De etymologische behandeling neemt een groot en belangrijk deel van het proefschrift in. Schoonheim argumenteert daarbij voorzichtig en degelijk en neemt de opvattingen van vroegere onderzoekers kritisch onder de loep. Zo maakt ze waarschijnlijk dat *Aldburg* en *Aldbild* in het Utrechtse goederenregister (918-48) waarschijnlijk met het element *-ald- 'oud' zijn gevormd, terwijl *Aldwi* uit het begin van de dertiende eeuw eerder bij het element *-adal- zal behoren, vgl. de argumentatie op p. 27-31. De interpretatie van *Begga* als een afleiding van een naam op -berga lijkt ondergetekende ook het meest waarschijnlijk, vgl. p. 49 en 52-55. In het algemeen kan men zich dus bij de interpretatie van Schoonheim aansluiten. De hier en daar van vroegere onderzoekers afwijkende uitleg wordt goed beargumenteerd. Slechts zelden krijgt men een wat onzeker gevoel. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de namen *Menseth* resp. *Meynseth* [beide 1264, afschrift ca. 1420] op p. 196, die onder het tweede element -sind zijn geplaatst. Schoonheim neemt aan, dat de -n- hier is weggevallen voor de dentaal. Maar in dat geval zou je toch *-sith verwachten, vgl. p. 197 waar bij het element *-swind wel een lange /i:/ wordt aangenomen. Men moet hier dan aannemen, dat de lange klinker weer is verkort. De verklaring van de namen op p. 197 -swind > -sund > -sind > -send > seth – lijkt echter nogal omslachtig. Misschien is hier eerder sprake van een vorm -swith die in de onbeklemtoonde lettergreep in de loop van de tijd tot -seth geworden is, dit mede gezien de late attestatie van de beide namen. Men vergelijk hier-